

Lipcsey Emőke

Van-e a hagyománynak kezdete és vége?

A cím egy ellentétre épül; a kezdet és a vég fogalmak ellentétére. A kérdés mögött legalább még egy ellentétpár rejlik. Mert ha van hagyomány, akkor találhatunk azzal ellentétes fogalmat is. A *hagyomány* szó ellentétének szoktuk tekinteni például az *újítás*, a *modernizmus*, a *haladás*, illetve a *korszerűség* szavakat. És ha feltételezzük, hogy a hagyománynak van vége, akkor onnan kezdve már csak modernizmus, haladás illetve korszerűség létezne.

A továbbiakban a hagyomány ellentétéként a *korszerűség* szót fogom használni, mert az egyrészt általános, elég tág, ugyanakkor bevett irodalomelméleti fogalom.

Miután két markánsnak tűnő ellentétet kijelöltem, a *kezdet* és a *vég*, illetve a *hagyomány* és *korszerűség* ellentéteket, nézzük most meg, hogy ezek valóban olyan kibékíthetetlen ellentétek-e, mint ahogy azt első látásra gondolnánk. Vannak-e, kellenek-e egyáltalán kibékíthetetlen ellentétek, amelyek mögé aztán szépen felsorakoznak, csatarendbe állnak az egyik, illetve a másik fogalom hívei?

Hagyomány

Mielőtt csatába mennénk, nézzük, mit is értünk hagyományon.

Az értelmező szótárban a szóra rákattintva az első jelentés a következő: *Kulturális örökség*, az őseinktől eltanult népművészet bármely formája és alkotása, amely régebbi korokból írott feljegyzésekben fennmaradt, vagy íratlanul száll nemzedékről nemzedékre, és egy közösségen belül továbbra is érvényesül.

Vagyis érdekes, hogy a szócikk elsősorban a néprajz területéhez kötődik.

Ez után csak a témához kapcsolódó értelmezéseket válogassuk ki: a szótár még bevett szokásnak, erkölcsi felfogásnak, örökölt értékrendnek, illetve olyan szellemi alkotások összességéként értelmezi a szót, melyeket egy közösség a maga termékeként ismer és őriz.

A szócikk végén még a következő kifejezéseket találjuk:

Haladó hagyományok – a múltnak a maga idejében és eszközeivel a közjót és a társadalmi értékeket segítő, és ezért nagyra becsült szellemi megnyilatkozásai, szokásai.

Figyeljük csak meg, hogy a kifejezés két, (látszólag) egymásnak ellentmondó fogalmat kapcsol össze; a *haladás* és a *hagyomány* fogalmakat. Erre a későbbiekben még visszatérek.

Utolsó szócikként szerepel az *irodalmi hagyomány* kifejezés, mely alatt a következő értelmezést találjuk: a meglévő irodalom tartalmi és formai elemeinek ösz-

szessége, amit egy közösség sajátjaként ismer, őriz, és a későbbi nemzedékeknek átad.

A *hagyomány* szó első jelentése a néprajz területére vitt minket, majd a szó tágabb értelmezését láttuk, végül az irodalmi hagyomány igen leszűkített értelmezését. Az *irodalmi hagyomány* kifejezés ugyanis csupán meglévő tartalmi és formai elemek összességének tekinti a hagyományt, ami azt jelenti, hogy a hagyomány szellemében alkotó író nem használhatja mást, mint korábban megismert témákat, tartalmakat és formákat, vagyis csak úgy írhatja, mint elődei. Itt vetődik fel először a kérdés is, hogy mikor kezdődik és mikor végződik akkor az a hagyomány, amelyre visszamegyünk, melyet egy hagyományokhoz kötődő író vagy költő modellnek tekinthetne, ha a *hagyomány* szót szigorúan csak az irodalomra vonatkoztatnánk. És mivel senki nem ír egészen úgy, mint elődei, azt is rögtön érezzük, hogy itt többről van szó, és az *irodalmi hagyomány* kifejezés helyett inkább a *hagyományos irodalom*, illetve a *hagyomány szellemében született irodalom* kifejezéseket kellene használnunk.

Lépünk akkor tovább, és nézzük meg, mit jelent a hagyomány az író számára, és az író szemszögéből. Lássuk csak, mit mondott T. S. Eliot (1888–1965) erről a témáról.

A *Hagyomány és egyéniség* című munkájában a következőket olvashatjuk: „Elégedten kérődzünk a költő azon tulajdonságain, melyek elválasztják elődeitől, elsősorban közvetlen elődeitől; mintha csak akkor tudnánk igazában élvezni valamit, ha azt jól elszigeteltük. Viszont ha egy költőhöz efféle előítéletek nélkül közeledünk, hamarosan rá fogunk jönni, hogy művének nem csupán legjobb, de legegényibb részei éppen azok, melyek a régi költőknek, az ő őseinek halhatatlan virágaival vérokonok.”

És itt akár kényelmesen hátra is dőlhetnénk, ha Eliot nem így folytatná: „Persze ha a tradíció, a költői hagyományozás egyetlen formája abban állna, hogy a közvetlen előttünk élő generáció útján járunk tovább, vakon és gyáván imitálva régi megoldásaikat: ez esetben a ‚hagyományt‘ hivatalosan be kellene tiltani”.

Mindezekből világosan kitűnik, hogy, amint azt a továbbiakban Eliot is megállapítja, a hagyomány sokkal egyetemesebb érvényű fogalom. Egyrészt, ha a hagyomány szellemében járunk el, magunkban hordozzuk legjobb részét annak, amit elődeink ránk hagytak, ugyanakkor Eliot szerint a hagyomány több ennél, mert ha csak elődeinket követjük, a hagyományt be kellene tiltani. És ezzel ismét vagy látszólag, egy újabb ellentmondással állunk szemben.

Eliot azonban a hagyományt nemcsak egyszerű átöröklésnek tekinti. Számára a hagyomány első helyen történelmi érzéket jelent. Ezen azt érti, hogy nemcsak a múltat ízleljük, hanem a jelenlétet is. Eliot szerint a történelmi érzék az író számára a következőt jelenti, idézem, „a történelmi érzék az, hogy az egész európai

irodalom (Homérosztól kezdve) és ezen belül saját hazájának minden irodalmi alkotása egyidejű az ő alkotásával – múlt és jelen ugyanabba az egyidejű rendszerbe tartozik. Ez a bizonyos ‘történelmi érzék’, vagyis hogy egyformán reagálunk időtlenre és időszerűre és e kettőnek ötvözetére: ez teszi az író ‘tradicionalissá’. Ugyanakkor ez a ‘történelmi érzék’ teszi az író ‘képessé arra, hogy tudatosítsa helyét az időben és pozícióját a mában.’

Álljunk meg egy kicsit ezeknél a gondolatoknál, melyek számomra több okból is igen szimpatikusak. Egyrészt az időnek ez a fajta felfogása, hogy a múlt és a jelen ugyanabba az egyidejű rendszerbe tartozik, vagyis valójában nincsen múlt, jelen és jövő, hanem az idő egy oszthatatlan egész, teljesen egybevág az én időfelfogásommal is. (Erre az időfelfogásra építettem például *Ördöghinta* című regényemet.)

De ne menjünk most részletesen bele az időről szóló különféle filozófiai elméletekbe. Állapítsuk meg viszont, ha ez így van, ha a múlt, jelen és jövő ugyanabba az egyidejű rendszerbe tartozik, egész más megvilágításba kerül a hagyomány és a korszerűség fogalma is, valamint a címben feltett kérdés is, hogy van-e a hagyománynak kezdete és vége. Ha az idő egy oszthatatlan egész, a kérdés elveszíti eredeti értelmét, mert időtlen és időszerű, illetve hagyomány és korszerűség ugyanannak a rendszernek a részei.

De térjünk vissza Eliot gondolataihoz. Eliot úgy véli, hogy egyetlen művész illetve mű sincs, ami önmagában értékelhető. Az alkotókat és alkotásokat elődeikhez kell mérni a hasonlóság vagy kontraszthatás érdekében. Ezt Eliot esztétikai alapelvnek tekinti. Szerinte kikerülhetetlen tény, hogy az új költő kapcsolódik a múlthoz. „mikor egy új alkotás jelenik meg a művészetben, ezzel valami olyasvalami történik”, ami épp azáltal, hogy megtörténik, megtörténik azokkal a műalkotásokkal is, amelyek az adott új művet megelőzték. A művek addigi, meglévő ideális rendjét módosítja az új mű (ha igazán új) megjelenése a rendszerben. Eliot kifejezésével élve ilyenkor retusálni kell a régi rendet, mert „minden egyes műalkotás viszonya, aránya, értéke az egész eddigi rendhez más lesz”. És „éppen ebben áll régi és új összjátéka”. A múltat igenis át kell alakítani a jelennek, éppúgy, ahogy a jelen iránytűje a múlt” – mondja Eliot.

Ha visszagondolunk arra az időfelfogásra, amelyről korábban beszéltünk, vagyis hogy a múlt, a jelen és a jövő egyazon rendszer részei, hogy az idő egy és oszthatatlan, teljesen logikus, hogy nemcsak a múltbeli események, jelenségek hatnak a jelenre és a jövőre, hanem fordítva is; a jövő és a jelen ugyanúgy hat a múltra.

Összefoglalva igen röviden megállapíthatjuk, hogy ha Eliot gondolatmenetét követjük, a hagyománynak nem lehet kezdete és vége, vagyis a kérdés így nem is értelmezhető.

Korszerűség

De vajon mi a helyzet, ha a *hagyomány* fogalmát egy másik kontextusban értelmezzük, vajon szembeállítható-e a *korszerűség* fogalmával? És vajon feltehetjük-e az ellenkérdést, hogy van-e a korszerűségnek kezdete és vége?

Először is nézzük, milyen értelmezést találunk a *korszerűség*, illetve a *korszerű* szóra.

Az értelmező szótár szerint a *korszerű* jelentései a következők:

1. *Korral haladó* (személy), aki a maga működési területén a legújabb szellemi és technikai vívmányokat ismeri, elfogadja, és azokat alkalmazza.
2. *Korizlést követő* (személy, csoport), aki a régebbi korok társadalmi, ízlésbeli és erkölcsi kötöttségeit nem ismeri el, és tudatosan szembehelyezkedik velük.
3. *Újszerű* (tárgy, eszme, ideológia, elv), amely megfelel a legújabb kor igényeinek, ízlésének, felfogásának, szokásainak, szükségleteinek, divatjának, szellemi, tudományos és technikai fejlettségének.
4. *A legújabb tényeket tartalmazó* (beszéd, írás, megnyilatkozás, mű), amely időszzerű kérdéseket, problémákat ismeretel, tárgyal, azokra megoldást keres.

Nagy Pál (1934–), költő, író, tipográfus a párizsi *Magyar Műhely* egyik alapító szerkesztője nemcsak értelmezhetőnek, hanem egyenesen célnak tartja a korszerűséget.

Korszerűség, kortárs irodalom című 1978-ban megjelent munkanaplójában a teremtés alapkövéből, a szóból kiindulva a szöveg létrejöttén keresztül vizsgálja, hogy milyen lehetőségei vannak az írónak, ha korszerű akar lenni. Nagy Pál nem definiálja, de alaposan körbejárja a korszerűség fogalmát, és másokra is hivatkozva, a metafizikus gondolkodásban látja a korszerűség legfőbb akadályát az irodalomban.

„A korszerűség lehetőségeit kereső író nem kerülheti el, hogy ----- a maga kutatási területén ----- újra és újra szembe ne nézzen a metafizikai gondolkodás problémájával. Ez a fajta gondolkodás, mely leginkább módszereiben, metódusában érhető tetten, ma még gondolkodásunk uralkodó formája, világnézetünkötől, műveltségünkötől (műveletlenségünkötől) elméleti felkészültségünkötől és más akarati (vagy tudatalatti) tényezőktől függetlenül” – állapítja meg a szerző.

Anélkül, hogy belebonyolódnánk a metafizika fogalmának értelmezésébe, melyre könyvében Nagy Pál több példát is hoz, legalább egy definíciót ismertetnék. A Wikipédiában ezt olvashatjuk: „A *metafizika* átfogó tanulmányozása mindannak, ami a tudás, a magyarázat és a létezés rendjében alapvető jelentőségű, a valóság tanulmányozása. Tárgya mindaz, ami meghaladja a tapasztalatot, ami az emberi értelem külső határainál áll.”

A definíció számtalan kérdésre sarkall, ezek közül csak emeljük ki, hogy vajon mit értünk azon a valóságon, melyet tanulmányozni akarunk. Tudjuk, hogy a *valóság* definíciója is számtalan. Az egyik kritérium szerint a valóság az érzékeinkkel is érzékelhető, és megfigyelhető világ, s ha ehhez az értelmezéshez igazodunk, akkor ez ellentmond a metafizikáról korábbiakban megfogalmazott definíciónak, tudniillik, hogy a metafizika a valóság tanulmányozásáról szól, ugyanakkor tárgya mindaz, ami meghaladja az emberi tapasztalatot.

Láthatjuk tehát, hogy ugyancsak ingoványos és bozótos területre tévednénk, ha megpróbálnánk kideríteni az igazságot a valóság és a metafizika fogalmának értelmezése körül.

Ezekután úgy gondolom, hogy a metafizika fogalmának értelmezése további hosszas kutató munkát kíván. Mivel a fogalom értelmezése rövid távon sikertelennek tűnik, ne feszegessük most tovább a kérdést, de ne is tekintsünk a metafizikára úgy, mintha az a korszerű gondolkodás, illetve a korszerű irodalom útjában állna, illetve szükségszerűen kapcsolódna a hagyomány fogalmához.

De vizsgáljuk csak tovább, mit jelent vajon a korszerűség az irodalomban.

Nagy Pál a következőket mondja: „a metafizikai gondolkodástól lassan távolodó, korszerű irodalom szakít a célirányosság, célszerűség, más szóval: a teleológia elvével vagyis a finalitás tudatkategóriájával.”

Sajnos, ismét ingoványos területre érkezünk, mikor a teleológia fogalmával találkozunk, s véleményem szerint nem is magától értetődő a teleológia és a metafizika fogalmát összekötni.

A *teleológia* szó szerinti értelmezésben „a célok tana”, a dolgoknak a cél szempontjából való fölfogása, az a felfogás, hogy bizonyos dolgok egy bizonyos cél elérése érdekében, azokat szolgálva jöttek létre vagy léteznek.

Úgy gondolom, hogy a metafizika által tanulmányozott világról állíthatjuk azt is, hogy egy bizonyos cél érdekében létezik, de azt is, hogy nem, ezért a két fogalmat jelen esetben nem érdemes összekapcsolni a hagyomány, illetve a korszerűség kontextusában.

Továbbá azt is megállapíthatjuk, hogy voltak, vannak és lesznek irodalmi szövegek, amelyek valóban „egy bizonyos cél elérése érdekében” születtek és születnek, de ezekkel párhuzamosan mindig is léteztek és léteznek olyanok, amelyekkel még tudat alatt sem volt semmi szándéka az írónak, illetve nincs szándéka az írónak.

A metafizikai és a teleológiai megközelítés helyett sokkal érdekesebb és tanulságosabb az, amit Nagy Pál könyvében a következőképpen fogalmaz meg az igazi, ezért korszerű irodalomról és korszerű írói magatartásról: „a kísérletező írók tudják: ahhoz, hogy ne csak új stílus szülessék, hanem valóban új irodalom, elméletileg jól megalapozott, *a mai valóság* tényeivel szembenező gyakorlati írói munkára van szükség.”

Ezt a gondolatot ragadnám ki és hasonlítsuk össze azzal, amit Eliot mondott a hagyomány és a történelmi érzék összefüggésével kapcsolatban: a történelmi érzék távolról sem áll abban, hogy „csupán a múltat ízleljük, hanem a jelenlétet is” – állapítja meg Eliot, illetve azt is mondja, hogy az író az teszi tradicionálissá, ha egyformán reagál időtlenre és időszerűre, továbbá „a költőnek legnagyobb mértékben tisztában kell lennie kora meghatározó irányzatával”, mondja.

Megállapíthatjuk tehát, hogy mind Eliot, mind pedig Nagy Pál fontosnak tartják a jelen kihívásaival való szembenézést, ugyanakkor a gyökereket is, hiszen Nagy Pál elméletileg jól megalapozottnak óhajtja az új irodalmat, amihez pedig elengedhetetlen a korábbi eredmények ismerete, Eliot pedig történelmi érzékről beszél.

Eliot és Nagy Pál is különbséget tesz az újnak nevezett és a valóban új irodalom között.

Nagy Pál megkülönbözteti a „csupán új stílus”t és a „valóban új irodalmat”, Eliot pedig csak az „igazán új” műalkotásokat tartja érdemesnek arra, hogy a műalkotások meglévő kánonját átrendezzék, mikor azt mondja: „A már meglévő művek ideális rendet alkotnak, ezt a rendet módosítja, ha új (igazában új) műalkotás iktatódik soraik közé”.

A legutóbb elhangzottak fényében szeretnék emlékeztetni arra, hogy Eliot eszszéjének címe *„Hagyomány és egyéniség”*, és az író hagyományhoz való viszonyát taglalja, Nagy Pál munkanaplójának címe pedig *„Korszerűség és kortárs irodalom”* és korszerű írói magatartásról szól.

Mi tehát a probléma? – teheti fel bárki a kérdést. Itt nyilván valamiféle gondolati csapdába kerültünk... Miféle ellentétről van szó?

Miért van az, hogy látszólag ellentétes fogalmakról, mint hagyomány és korszerűség, hasonló állításokat fogalmazhatunk meg, hasonlóképpen gondolkodhatunk?

Válasz helyett először a címben megfogalmazott ellentétre térnék vissza, vagyis a kezdet és a vég ellentétére. (A cím ugye az volt, hogy van-e a hagyománynak kezdete és vége?).

A Bibliában a *Jelenések könyvének* 21. részének 5., illetve 6. versében többek közt ez áll: „Ímé mindent újjá teszek.” --- „Én vagyok az Alfa és az Omega, a kezdet és a vég.”

Ezek szerint Istennek hatalmában áll újat alkotni (ha úgy tetszik, korszerűt) mert ő maga az oszthatatlan idő, mely minden, csak nem lineáris, minden, csak nem a múlt, jelen és jövőnek egymásutánisága.

Azon túl, hogy a két állítás közti ok-okozati kapcsolat tényleg valami egészen más dimenziót nyit meg, mert hogy lehet az, hogy ha valaki vagy valami egyszerre kezdet és vég, akkor rögtön újat hoz létre, – az idézett bibliai igében a *'kezdet'* szót a *'vég'* szóval az *'és'* kötőszó köti össze, ami eleve kizárja a kettő antagonisztikus ellentétét.

Ugyanez a gondolkodásmód, vagyis az ellentétek feloldása tükröződik abban az apokrif szövegben, melyet *Weöres Sándor* (1913–1989) „*Teljesség felé*” című kötetetének elején olvashatunk:

„Oldani vágyom és oldódni vágyom.
Üdvözíteni vágyom és üdvözülni vágyom.
Nemzeni vágyom és megfoganni vágyom.
Dalolni vágyom és dallá válni vágyom.
Mind táncoljatok!
Ékesíteni vágyom és ékeskedni vágyom
Lámpád vagyok, ha látsz engem.
Ajtód vagyok, ha zörgetsz rajtam.
Ki látod, mit teszek, hallgasd el a munkám.”

Mindez azt is jelenti, hogy az új teremtése csak akkor lehetséges, ha az ellentétek a teljességben oldódnak fel, ahol oldás és oldódás, nemzés és fogantatás nem ellentétek, ahol nincs kezdet és vég, így a hagyománynak és a korszerűségnek sincs kezdete és vége. Ez pedig különösen érdekes lehet az alkotó ember számára, akinek munkáját a teremtés aktusával szokták párhuzamba állítani. Úgy tűnik, maguk a fogalmak nem értelmezhetők ellentétként, ha a teljesség felé törekszünk.

Racionális-irracionális, történelem

A teljességben pedig a racionális és irracionális sem ellentétek. Ez derül ki *Weöres Sándor* egyik elméleti munkájából, melynek a címe: „*Vázlat a modern művészetéről*”.

Mint arról korábban beszéltünk, *Eliot* elengedhetetlennek tartja, hogy a költőnek, írónak olyan történelmi érzéke legyen, melyben a múlt, a jelen és a jövő egyazon rendszerbe tartozik.

Ezt a gondolatot érdemes összevetni azzal, amiről *Weöres Sándor* ír esszéjében arról a szellemi, illetve látásmódbeli kalandról, melyet az emberiség történelme során végigjárt, és érdemes elgondolkozni azon, hogy ez a kaland milyen nyomot hagyott a művészetben.

Weöres úgy látja, hogy korábban vitán felülinek látszott, hogy „a zene lényege a dallam, a festészet és szobrászaté a tárgyi ábrázolás, és az irodalomé a mondanivaló”.

Weöres azonban úgy látja, hogy korunkban „félelmetes változás” részesei vagyunk.

A változás lényegét esszéjében a következőképpen fogalmazza meg: „Mi ez a

félelmetes változás? Az eddigi embernek csak a tudata volt világosságban, ösztöne és intuíciója (tudatalattija és tudatfelettije) a homályból működött. Most pedig az ösztön és intuíció döngeti maga felett a csapóajtót, ki akar lépni a világosságra. – Talán nem is félelmetes ez a változás. Az ember eddigi állapota, hogy értelme a fényben, ösztöne és intuíciója a homályban működött, nem volt a legszerencsésebb, tanú rá az egész világtörténelem, nem utolsósorban a közelmúlt történelme. Most, hogy az ösztön és az intuíció is a fény felé nyújtózkodik, megvilágosulni törekszik: az ember lényének regisztere nyilván bővül, s talán majd több bölcsességgel tudja vezetni saját ügyeit. De akár kívánatos, akár rettenetes, hogy az emberalkat homályos mélyéből az irracionális erők előtörnek és magukat megformálni, megmutatni igyekeznek: mindenesetre elementáris tény, ami ellen semmit sem tehetünk.” (Weöres: *Egybegyűjtött prózai írások*, Helikon 179–180. old.)

A változás kikerülhetlenségét hangsúlyozza Eliot is a „*Hagyomány és egyéniség*” című esszéjében, mikor a következőket mondja: „A költőnek tisztában kell lennie, hogy az európai szellem (és saját hazájának szelleme) – az a szellem, amelyről előbb-utóbb kénytelen lesz konstatálni, hogy fontosabb, mint az ő »privát« szelleme – olyan szellem, mely változik, de az a változás olyan jellegű kibontakozás, mely útközben nem hullat el semmit, nem lesz itt elavult sem Shakespeare, sem Homérosz, sem az őskori barlanglakók sziklarajzai” – mondja Eliot.

Most, hogy hozzászoktunk már talán ahhoz, hogy ne a fogalmakban rejlő és fogalmak közti ellentéteket keressük, hanem azt, ami a teljesség felé törekedve feloldja az ellentéteket, térjünk vissza a változás tágabb értelmezéséhez, melyről Weöres is szól.

Weöres szerint a nagy változás szellemi téren zajlik, s ez természetesen kihat a művészet látásmódjára is. A költő a következő ötponos szellemtörténeti vázlatot adja: „Rögtönözzünk szellemtörténeti vázlatot, öt mondatban: 1. A preklasszikus ókorban bontatlan egységben mutatkozott a vallás, állam, társadalom, tudomány, művészet, és szellemi megnyilvánulásában bontatlan egységben mutatkozott az ösztön, értelem, intuíció. 2. A Kr. e. VIII. század az emberiség lelkiéletében döntő fordulatot hozott: a görögökkel megjelent az egyéni vizsgálódási kedv, és a világosságra törekvő értelem háttérbe szorította az ösztönt és intuíciót. 3. A keresztény-középkorban újra visszatért a vallásos közösségi szellem, mely a nekilendült értelmet alázatosságra intette, két társa közé visszahúzta. 4. A középkor végén és az újkorban megint bekövetkezett az ész hegemoniája; az intellektus és individuum, az embernek a világban való egyéni szemlélődése dominált. 5. A modern időkben előtört az ösztön és intuíció, a mai szellem, minthogy általa tudatonkívüli erők próbálnak megnyilatkozni, eltávolodott az újkori európai szellemtől. – Az ősművészet, középkori művészet és modern művészet elementáris hajlamú; a görög–latin klasszikus művészet és az újkori európai művészet individuális hajlamú.

Mindamellet a jelenkori szellemi konstelláció nem analógiája az őskorinak (mely bontatlan volt, a jelenkori pedig széttagolódó), sem a középkorinak (mely vallási kötöttségű volt, a jelenlegi pedig rendetlen): de mindenesetre közelebb van az „ösztön-értelem-intuíció” bélyegű őskorhoz és középkorhoz, mint az „értelem” bélyegű klasszikus korhoz és európai újkorhoz.” (Weöres: Egybegyűjtött prózai írások, Helikon181–182.)

Weöres nincs egyedül azzal, mikor azt gondolja, a történelem előtti kor ösztönössége és intuíciója ma újra nagyobb hangsúlyt kap. Wilém Flusser (1920–1991), cseh származású filozófus szerint az emberiség mára történelem utáni korba jutott, melyben az új médiumok ismét a képi gondolkodás felé terelik az emberiséget, melyben nem a verbalizálható összefüggések kapnak hangsúlyt.

Flusser fejtegetései abból a hipotézisből indulnak ki, hogy az emberi kultúrában az őскеzdetek óta két gyökeres fordulópont észlelhető. Az elsőt, a Kr. előtti második évezred közepe táján, a „lineáris írás feltalálása” címszóval jellemezhetjük: a másodikat, amelynek tanúi vagyunk, a „technikai kép feltalálása” címszóval. Lehet, hogy korábban már történtek hasonló fordulatok, de ezek számunkra már nem megragadhatók – véli Flusser.

Weöres a Kr. előtti VIII. századra teszi azt a döntő fordulatot, ami az emberiség életében először lezajlott, Flusser valamivel korábbra. Vegyük azt is figyelembe, hogy ez a változás bennünk nyilván nem egyik napról a másikra történt, hanem évszázadok kellettek hozzá.

Azonban akár így, akár úgy történt, megfigyelhetjük, hogy az értelem előtérbe kerülése, ami szoros kapcsolatban áll az írásbeliséggel, mérföldkő volt az emberi gondolkodásban.

Ha Weöres és Flusser álláspontjával egyetértünk, akkor az a kor, melyben élünk szintén mérföldkő. Ha pedig ennél az újabb mérföldkőnél közelebb kerültünk az ösztön-intuíció bélyegű őskorhoz, elmondhatjuk, hogy bizonyos értelemben oda jutottunk, ahonnan elindultunk; vagyis a kezdet és a vég egybeesnek. Pontosabban szólva nincs kezdet és vég, és nincs hagyomány és korszerűség, csak a szüntelen, megújító változás, mely összetartja a múlt, a jelen és a jövő teljességét.

És ennél a teljességnél többre az író, a költő, a művész, az ember nem is törekedhet.

(Elhangzott a 2013 nyarán megrendezett Hajdúböszörményi Írótáborban.)